

Гальченко М.

МИСЛЕННЯ ЯК РЕСУРС ТВОРЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

У статті аналізується проблема мислення як способу визначення соціокультурної епохи та інтелектуальної діяльності людини. Автор доводить, що поняття «мислення» виникає разом з пізнанням реальності, в результаті чого людина починає усвідомлювати себе, своє «Я», свої можливості. Зосереджена увага на характеристиці способів організації мисленнєвої діяльності.

Ключові слова: мислення, розум, рефлексія, епоха, ірраціональний, пізнання, суб'єкт, об'єкт.

Постановка проблеми. У період розвитку класичної філософії виникло глибоке переконання про внутрішній глибокий зв'язок соціально-історичного процесу зі структурою логіки. Але логіка сама формувалася історично, її поняття, категорії є не лише продукти кожної епохи, але й способи їх зв'язку з нею. Логіка – це не позачасова реальність, а цілісна структура мислення людини, яка змінюється, удосконалюючись від однієї історичної епохи до іншої. Причому в процесі цієї зміни мислення впливає як на епоху, так і на процес життєдіяльності людини. Однак потрібно враховувати зворотній вплив епохи на структуру і процес мислення. Епоха «міститься» всередині кожної системи мислення, кожної видатної особистості, енергією якої здійснюється соціально-історичний процес. В такій ситуації постає проблема вияснити сутність самого феномену мислення в його соціально-філософському контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мислення є центральною для філософії, оскільки вона сама постає наукою про мислення. Кожний з видатних представників філософської думки – Платон, Арістотель, Декарт, Кант, Гегель, Гуссерль і ряд інших – приділяли спеціальні дослідження мисленню та його ролі в пізнанні реальності та внутрішнього світу людини.

У сучасний період велику увагу вивченню мислення в його різних аспектах приділяли М. Коул, С. Крібнер, М. Мамардашвілі, С. Неретіна, З. Оруджев, В. Розін, П. Щедровицький. У вітчизняній філософії проблема мислення знайшла висвітлення в розвідках В. П. Андрущенка, М. Булатова, В. Кременя, С. Кримського, С. Пролеєва, В. Савельєва та інших.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Дослідження мислення представниками класичної і сучасної філософії показали його зв'язок з логікою, з різними напрямками пізнавальної діяльності – раціоналізмом, емпіризмом, феноменологією, екзистенціалізмом тощо. Значна увага приділялася специфічним формам мислення: філософському, естетичному, педагогічному, релігійному і т. д. Разом з тим недостатньо висвітлена сутність мислення в співвідношенні раціонального та ірраціонального аспектів творчості.

Мета статті полягає в аналізі змісту мислення як способу пізнання і реалізації поставлених соціальною практикою завдань в сфері творчої діяльності, як визначальної для науки, освіти, технологічного конструювання, котрі складають основу динаміки сучасного цивілізаційного поступу.

Вклад основного матеріалу. Сучасний світ характеризується динамікою трансформацій, результати яких випереджають реальність: те, що ми запланували вчора в якості інноваційного проекту, сьогодні постає таким, що потребує модернізації і удосконалення. Трансформаційні процеси торкаються не лише сфери технологій у виробництві, але й проблеми організації діяльності мислення. Вона повинна бути пов'язана, насамперед, із трансформаціями соціокультурного характеру, які, власне, і складають епоху. Нагадаємо, що грецьке слово «епоха» означає відрізок часу, який відрізняється особливим змістом, зберігає традиційний зміст, але до нього вже не зводиться [7, 225].

В числі найважливіших трансформацій, пов'язаних з мисленням, можна назвати, насамперед, кризу онтологічного монізму і дуалізму в любих її конкретних версіях, і спроби зберегти принципи методологічного монізму в умовах співпраці з плюральними (множинними і гібридними) онтологіями. До їх переліку доцільно віднести «всі соціокультурні, антропологічні, психолого-культурні, техноприродні, діяльнісно-технологічні та інші уявлення» [10, 36]. Вказані процеси підготовлені попереднім етапом розвитку сучасної інформаційно-технологічної епохи. Її особливістю є, зокрема, розуміння пізнавальної діяльності (у тому числі наукової) як діяльності, сьогодні в значній мірі підкопорованій практичному перетворенню, зміні не тільки навколишнього світу, але і самої людини. Тим самим з'являється необхідність для переосмислення процесів співвідношення філософії, науки і технологій, які склалися раніше. Якщо традиційно переосмислення розуміється як суто технологічне застосування і використання кимось раніше виробленого наукового знання, то тепер виявляється, що сама діяльність по

отриманню такого знання «вбудовується» в процесі «створення і вдосконалення тих або інших технологій» [1, 21]. У першу чергу, мова йде про технології, або практики мислення і теоретичної діяльності. Таке становище свідчить про те, що класична парадигма мислення, властива для класичної епохи (епоха «Модерну»), поступається місцем новій, сучасній моделі.

У період домінування класичного стилю мислення, заснованого на суб'єкт-об'єктному гносеологізмі, вихідною точкою розвитку знання вважалися фундаментальні наукові дослідження. Тим самим стверджувався об'єктивізм, або пріоритет «загального» в пізнавально-інтелектуальних технологіях, в їх шляху до істини. Однак подальший розвиток продемонстрував, що в результаті трансформацій в субстраті змін зростають рівні свободи і з'являються елементи індивідуалізму. У такому розумінні «індивідуалізація виявляється достатньо загальним феноменом змін і може бути пов'язана з їх специфікою і зростанням енергетичного потенціалу функціонування» [4, 22]. Зокрема, потенціалу енергій мислення, його креативних можливостей.

Аналіз трансформаційних процесів переходу від «об'єктивізму» («об'єктності») до індивідуалізму («суб'єктності») показує, що необхідно враховувати також втрату свого значення тих традиційних форм інституціоналізації мислення, які сформувалися в епоху Просвітництва. Хоча модерне суспільство (модерна західноєвропейська цивілізація) постало в своїй основі головним чином як освітній, просвітницький проект. «Поняття Просвітництва в його власному, модерному сенсі, – вказують С. Пролеєв і В. Шамрай, – позначає на специфіку освітньої моделі чи навіть розуму як такого в конституюванні соціальної реальності. Воно визначає ситуацію, коли саме суспільство стає наслідком освітньої по суті практики – діяльності з перетворення свідомості людей» [8, 157]. Отже, і їх мислення, яке є атрибутом свідомості і пізнання. Завдяки чому і створюється знаннєвий (освітній) проект радикального перетворення свідомості та мислення.

Ця позиція означає формування мислення як методу і способу розумного (інтелектуального) освоєння природної і соціальної дійсності. В своїй сутності розум (інтелект) і складає основу конституювання всіх сфер та сегментів суспільного та індивідуального життя. Як інституція, що відтворює, використовує, формує мислення в його здатності до творчої діяльності, і постають розум, освіта, знання і наука в своїй генезі. Пошук нових форм інституалізації мислення, безумовно, вимагає зміни їх теоретичної, методологічної і технологічної платформи.

З позицій такого підходу необхідно означити регулятивні категорії європейського мислення. В першу чергу нею є категорія «простору», яка прийшла на зміну античній і середньовічній категорії «місця». Оскільки будь-яке мислення претендує на те, щоб бути мисленням про «існування», то виявлення і фіксація простору («рамок») мислення може розглядатися як ключовий момент кожної мисленнєвої діяльності, і особливо – процесів об'єктивації. Іншими словами, метою і завданням діяльності мислення є побудова конструкції, котра дозволила б встановити подію, що дійсно відбувається в реальності. Отже, якщо «акт мислення веде нас від уявних об'єктів до наявної дійсності, він є побудовою, створенням чогось, щоб мислити, або створенням тексту свідомості» [5, 410], – вказує М. Мамардашвілі. Цей «текст» і є простором мисленнєвої діяльності.

Значимо, що усвідомлення просторового характеру тієї чи іншої мисленнєвої діяльності, отже, необхідності виявлення і фіксації просторових меж як процедури, котра передує аналізу об'єктів і предметів думки, характеризує перехід від докласичної до класичної, тобто модерної філософії. Це означає також розширення простору пізнавальної діяльності людини. У своєму широкому варіанті вона стає можливою лише через вторинні рівні рефлексивної діяльності. Тобто як рефлексія над самою здатністю людського освоєння світу і його типами. У такому плані пізнавальна діяльність включає в себе і розуміння, й інтерпретацію, і освітньо-знаннєві характеристики кожного людського світовідношення. А також форми мислення і його пізнавальні результати, як у вигляді знання, так і у вигляді думки, передбачення, віри. У такому контексті реалізується як методологічний аспект гносеології, що відповідає запитам епохи пріоритету розуму, так і ціннісний (аксіологічний) аспект теорії пізнання й інноваційно-мисленнєвого освоєння світу.

Генеза мислення показує, що при здійсненні організованої інтелектуальної діяльності мислення – у вузькому значенні – як заміщення об'єктів і операцій з об'єктами знаками і маніпулювання цими знаковими формами, переплітається з розумінням, усвідомленням і рефлексією. У рамках кожного типу мисленнєвої діяльності, а також при здійсненні будь-якого складного інтелектуального процесу (проблематизації, онтологізації, проектування, моделювання тощо) ця структура має особливий, специфічний характер. З нашої точки зору, ця специфіка обумовлена рефлексією, яка накладає на вказаний процес свої особливі риси. Значимість рефлексії полягає, зокрема, в тому, що вона допомагає переосмислювати, переглядати, переоцінювати усталені принципи і

положення тієї чи іншої інтелектуальної, мисленнєвої традиції. В контексті філософії пізнання це означає реалізацію потреби в збагаченні понятійного апарату в зв'язку з розширенням, зокрема, уявлень про раціональність і включенням в когнітивні тексти поряд з трансцендентальним суб'єктом також емпіричного суб'єкта пізнання і мислення [4, 179].

Перенесення уваги суб'єктів мисленнєвої діяльності до конкретного, реального життя як феномену соціальності і культури обумовлено, по-перше, необхідністю осягнення досвіду сприйняття реальності і виявлення безпосереднього, дорефлексивного знання, що стало передумовою розподілу на суб'єкт і об'єкт; по-друге, усвідомленням недостатності, неповноти абстракції «чистої» свідомості – логічної конструкції, яка в кінцевому рахунку позбавляє людину як суб'єкта пізнання тих зв'язків, які поєднують її з реальним світом, конкретним життям. Введення поняття «життя» означає визнання значимості емпіричного суб'єкта як наділеного життям (вітальністю) індивіда. Осмислення одиночно-всезагальне в такому випадку постає як «живе буття реальності», яка володіє темпоральністю, просторовою взаємопов'язаністю і цілісністю. Мисленнєва рефлексія феномену «життя» передбачає розширення сфери раціонального, введення нових його типів і, відповідно, понять і засобів концептуалізації, а також принципів переходу ірраціонального в раціональне, породження нових форм ірраціонального, що здійснюється постійно в будь-якому пізнанні і повинно бути визнано закономірною процедурою в досягненні істинного знання. Розширення «сфери раціонального» означає зростання ірраціональної стихії в ситуаціях розриву між належним і суцям в сучасному світі, і разом з тим ствердження «співзвучності» людини і буття, можливість підведення їх взаємодії під загальні предикати інтелектуальної розмірності. Таке розуміння раціональності «виключає логіко-технологічну редуцію інтелекту до здатності мислити не страждаючи, котра дійсно руйнується в сучасній цивілізації. Реабілітація раціональності в наш час – це не проблема інструменталізації людських сутнісних сил, але питання про трансформації світу в історичному бутті людини та її культури, про перетворення історії в «джеркало» людських можливостей» [4, 113].

Зазначимо, що осмислення феномену «життя» в контексті сфери раціональності породжує своєрідну «філософію життя», в якій можна виокремити ряд основних принципів і тенденцій, через які мислення як процес демонструє свої когнітивні можливості, і одночасно формує певну нову європейську традицію інтелектуальної діяльності і

мислення. Зокрема, для «іраціональної волі» світ є насамперед її виявленням, а пізнання – одна із функцій людського воління (хотіння). Особливість цієї функції полягає в тому, що завдяки їй (волі) світ постає перед людським мисленням у вигляді уявлень як апіорної системи логічних структур. Логіка є головним чином лише зовнішнім виразом проявів людської волі, яка за своєю природою іраціональна (а зовсім не раціональна). Воля – сутність буття, уявлення – зовнішня форма проявів волі.

У цілому, розвиваючи уявлення про життя як «життєвий порив», представники іраціоналізму прагнули побачити можливості нової системи мислення для усвідомлення нової онтології реальності. Її освоєння можна було б здійснити не стільки засобами спеціальних наук, скільки філософією та виробленою нею культурою мислення. Тепер це нова філософія і нове мислення, яке охоплює більш широкий і багатий досвід, що включає в себе внутрішній духовний досвід людини, вимагає нових уявлень, нового бачення і розуміння світу.

В іраціональній традиції філософське мислення – це «рефлексія життя на самого себе», а емоційні переживання, безпосереднє відчуття життя, життєвий досвід, життєве відношення означають «внутрішнє сприйняття нашої душі, безпосереднє враження виникаючих в свідомості фактів і станів того, що є найбільш достеменним для нас... Ця самодостеменність внутрішнього досвіду – єдино надійний і недоторканий фундамент» [2, 329]. Саме на нього як істинне, котре не підлягає сумніву, і безсумнівне повинно спиратися мислення. Адже пізнання зовнішнього світу завжди може бути неоднозначним, дискусійним, а судження про те, що лежить в основі явищ, як правило носять ймовірний, гіпотетичний характер.

Важливим фактом для розуміння проблеми є те, що способи осмислення і розуміння життя розрізняються в залежності від типу і форм його проявів. До першого відносяться форми мислення, зокрема поняття і судження, які звільнені від переживань, а розуміння спрямовано тільки на зміст мислення і не говорить про глибинну основу і повноту «душевного життя». Другий тип прояву життя – вчинок, в якому потрібно відрізнити стан душевного життя, що знаходить вираз у звільненні від життєвих зв'язків, в яких укорінений цей стан. Існує також прояв життя як вираз переживання. В даному контексті насамперед уточняється співвідношення категорій «суб'єкта», «об'єкта» і «життя»: абстрактний суб'єкт повинен бути замінений «живим»; життя є суб'єкт, але разом з тим воно є цілісність і, щоб описати «життя-суб'єкт» і процес пізнання, необхідно

звернутися до «мисленнево-свідомого цілого». Стає зрозумілим, що мова йде про «життя-суб'єкт» і «життя-об'єкт» одночасно.

Тут на першому плані постає «не духовне відтворення, як це має місце в пізнавальному процесі, а духовне виробництво, яке функціонує як більш інтегральне (порівняно з відображувальною діяльністю), спрямоване на олюднення об'єктів мислення» [4, 73], – зазначає С. Кримський. Відповідно в духовно-практичному освоєнні світу долається гносеологічна опозиція суб'єкта і об'єкта.

Вищезазначені міркування стосовно «життя» як вітальної енергії для нас важливі в якості показника зміни акцентів філософського мислення. У свою чергу воно концептуалізує всі мисленнєві стратегії, характерні для сучасної епохи, для її найважливіших сфер – соціальної, культурної, духовної тощо. Разом з тим не потрібно забувати, що «мислення є «досвід буття». У світі мислення людина змінюється і перероджується» [5, 342], оскільки вирішує проблеми свого життя. Кожне життя являє собою певну точку зору на світ, а індивід (людина, народ, епоха) постає в процесі осмислення як «орган» осягнення істини, що одержує тим самим життєвий вимір.

У цілому очевидно, що за терміном «життя», під яким потрібно розуміти «епоху», у контексті філософського мислення постає не стільки категорія або логічне поняття, скільки концепт, який містить певний феномен, що має глибокий соціокультурний, гуманітарний зміст. Як би не змінювались культурний контекст і теоретичні передумови осмислення і розробки цього поняття, саме воно, при всій багатозначності і невизначеності, дає можливість ввести у філософію уявлення про історичну людину. Ця людина існує серед інших людей в єдності з оточуючим світом, дозволяє подолати абсолютизацію суб'єктно-об'єктного підходу, суттєво доповнити його «практичним розумом», вийти до нових форм мисленнєвої діяльності. З введенням в культуру філософського мислення раціонально осмисленої категорії «епоха», тісно пов'язаної з емпіричним (життєво-конкретним) суб'єктом, відбувається розширення мисленнєвої діяльності, що включає сферу раціонального, введення його нових типів і понять, засобів концептуалізації, а також принципів переходу ірраціонального в раціональне, що постійно здійснюється у всіх сферах наукового пізнання. Воно повинно бути також визнано в якості законної процедури в розвитку філософського знання і культури мисленнєвої діяльності конкретної особистості.

Сформовані відносини в рефлексіях філософського мислення між пізнанням, розумінням і рефлексією породжують нові способи і методи мисленнєвої діяльності. У результаті в процесах розвитку

мислєдїяльностї в коєволуцїї історично усталєних (здєбїльшого – спрощєних або рєдукованих) систем мислєннєвої дїяльностї виникають стїйкї взаємозв'язки інтєлєктуальних процесїв [10, 38]. Вони виконують фіксованї набори функцїй в рїзних практиках і системах (філософських) мислєннєвої дїяльностї.

Висновки. Розуміння, рефлексїя, як і будь-якї інші інтєлєктуальнї процеси спївїснують і розгортаються всерєдинї простору мислєннєвої дїяльностї. Мислєння (в широкому смислї слова) задає принципи і способи самоорганїзацїї творчїої дїяльностї, показує їх мїсце, призначєння і роль у вказаному просторї. Самї по собї, окремo від мислєння, котрє виступає в даному контекстї як спосїб і форма мислєннєвої органїзацїї, вказанї процеси не можуть бути реалїзованї. Рефлексїя в такому випадку їснує як пам'ять, як розуміння, як сприйняття. Мислєннєва органїзацїя перетворює вказанї функцїї в інтєлєктуальнї процеси в точному смислї цього слова. Незважаючи на складнїсть їх рацїонально-логїчного осягнєння, вони необхїднї для становлєння і подальшого розширєння культури мислєння у всїх сфєрах пїзнання і дїяльностї.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вєдмєдєв М. М.* Культурнї ресурси продуктивного мислєння. – Суми: Унївєрситєтська книга, 2011. – 216 с.
2. *Дильтєй В.* Введєние в науки о духе // Зарубєжная єстетика и теория литературы XIX-XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – М.: Искусство, 1987. – С. 108-135.
3. *Іванова Н. В.* Фєноменология мислєння: гнозис, креатив, особистїсть. – Луцьк: ПВД «Твєрдиня», 2015. – 364 с.
4. *Крымский С. Б.* Философия как путь человечности и надежды. – К.: Курс, 2000. – 308 с.
5. *Мамардашвили М. К.* Философские чтения. – СПб.: Азбука-классика, 2002. – 832 с.
6. *Микєшина Л. А.* Философия познания. Проблемы эпистемологии гуманитарного знания. – М.: «Канон+» РОО «Реабилитация», 2009. – 560 с.
7. *Оруджєв З. М.* Способ мышления эпохи. Философия прошлого. – М.: Едиториал УРСС, 2009. – 400 с.
8. *Пролєєв С.* Освітнїй проект модерну та сучасний унївєрситет / С. Пролєєв, В. Шамрай // Фїлософїя і методология розвитку вищої освіти України в контекстї євроінтеграцїйних процесїв. – К.: Педагогїчна думка, 2011. – С. 154-178.
9. *Розин В. М.* Мышление: сущность и развитие. – М.: ЛЕНАНД, 2015. – 368 с.

10. Щедровицкий П. Г. Изменения мышления на рубеже XXI столетия: социокультурные вызовы // Вопросы философии. – 2007. – № 1. – С. 36-54.

Гальченко М. Мышление как ресурс создания социокультурной реальности.

В статье анализируется проблема мышления как способа определения социокультурной эпохи и интеллектуальной деятельности человека. Автор показывает, что понятие «мышление» возникает вместе с познанием реальности, в результате чего человек начинает осознавать себя, свое «Я», свои возможности. Акцентируется внимание на характеристике способов организации мыслительной деятельности.

Ключевые слова: мышление, разум, рефлексия, эпоха, иррациональный, познание, субъект, объект.

Halchenko M. Thinking is a socio-cultural reality creation resource.

The article analyzes the problem of thinking as a way of determining the socio-cultural age and intellectual activity of a human being. The author argues that the concept of «thinking» arises together with the cognition of reality, as a result of which human beings start to realize who they are, their ego, their abilities. The attention is focused on the characterization of ways of organizing thinking activity.

Keywords: thinking, reason, reflection, era, irrational, cognition, subject, object.

Михайліченко М.

**АВТОНОМІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В ОСВІТІ УКРАЇНИ**

У статті аналізуються умови децентралізації державної влади у сфері національної професійної освіти; визначається, що забезпечення автономії університетів є ключовим моментом забезпечення здатності суб'єктів освітянської діяльності до самостійного управління навчально-виховним процесом в умовах делегування ВНЗ частки державної влади; висвітлюються види автономії на яку мають розраховувати керівники ВНЗ; звертається увага на специфіку змісту і засобів реалізації організаційної, фінансової, кадрової і академічної автономії; відтворюється модель автономного університету.

Ключові слова: держава, університет, освіта, влада, децентралізація, управління, автономія, види автономії, права, обов'язки, стандарти, засоби, особистість, модель.